

Marjana ĐUKIĆ (Podgorica)

Institut za strane jezike

marjana2002@yahoo.fr

TRAKTAT O PORIJEKLU ROMANA OPATA IJEJA

Traktat o porijeklu romana opata Ijeja referentan je i važan književnoistorijski tekst u stvaranju poetike romana. U doba dominantnog klasicizma, vodile su se žustre polemike oko jednog ne-klasičnog žanra, otvarana su mnoga pitanja, pisani su brojni tekstovi, a opatova istorija konačno daje zasluženi značaj romanesknoj fikciji. Rad predstavlja i izlaže glavne punktove Ijeovog teksta.

Ključne riječi: *Ije, roman, istorija, pravila*

Teorijska razmišljanja o romanu aktuelna su tokom čitavog XVII vijeka. Period koji će označiti neprikosnoveni autoritet Aristotelove *Poetike* odraziće se paradoksalno i na proučavanje romanesknog žanra. U XVII vijeku francuska književnost preuzima značaj koji su u prethodnom vijeku imale španska i italijanska, pa osim dominantnog klasicizma i visokih rodova tragedije i komedije, i francuski roman poznaje bogatsvo i raznolikost. Pored toga, teorijska promišljanja, koja će otjelotvoriti Boalo *Pjesničkom umjetnošću* za klasicizam, otvaraju brojna književnoteorijska i književnoistorijska pitanja. Polemike, diskusije, rasprave, satirični dijalozi, opake kritike i apologetski tekstovi, sve dakle što do danas čini nezaobilazno okruženje romana započeto je upravo u sjenci Molijerovih i Rasinovih komada.

Prevod Aristotelove *Poetike* na latinski (Đorđo Vala u XVI vijeku) započeo je niz novih prevoda i tumačenja usmjerivši bitno književnoteorijska proučavanja. Nepostojanje romana u tekstu slavnog Grka dalo je za pravo negatorima romaneskne fikcije, no, iako žanr nije više imao nekadašnji ugled, nije prestajao da se pojavljuje i osvaja publiku. Romanopisci su pokušavali da ga prilagode *Poetici* pa su pitanja koja su otvarana bila vezana za pravila vjerovatnosti, prirodnosti, odnosa istoriografije i književnosti, moralne koristi. Pri tom, trebalo je primijeniti pravila klasične estetike na jedan ne-klasičan žanr.

U najžešćim polemikama, na Aristotela se se poyivali i oni koji su prezirali roman i oni koji su pokušavali da ga prilagode pravilima. Ipak, druga polovina XVII vijeka, naročito *Traktat o porijeklu romana*, prva istorija romana koja mu je pretke našla u najstarijim civilizacijama, zvanično rehabilituje žanr.

Osude i kritike romana, više ili manje ozbiljne, ciljale su ne samo pravila, već i specifične kvalitete žanra, ali najčešće moralnu vrijednost. Kritike su bile upućene navodnoj nekorisnosti romana (razonoda), nečasnosti u slikanju strasti i ljubavi (koji bi se mogao preuzeti kao model ponašanja) i konačno nemoralnosti (u čemu je najviše ugrožena „sveta“ institucija braka). Romano-pisci su nazivani „trovačima duša vjernika“ iza čega nije teško otkriti stalnu umiješanost crkve u književna pitanja. Fikcionalni karakter romana osuđivan je kao lažna slika koja se nudi i koja je, naravno, štetna, a umjesto razumu, romaneskne priče direktno su upućene mašti koju razbuktavaju.

No, nijesu svi kritikovali i napadali roman. Tokom čitavog vijeka bilo je zanimljivih razmišljanja i stavova. Radi se najčešće o predgovorima samih pisaca (D'Arfeov predgovor *Astreji*, predgovor *Ibrahimu* Žorža de Skiderija) ili su rasprave o romanu uključene u samu dijegezu, kao u *Kleliji*. Javljaju se, međutim, i prvi tekstovi koji osvjetljavaju specifično roman, na parodičan ili ozbiljan način. Antiroman hipertekstualnom raspravom sa kanonskim tipovima romana ostvaruje poseban kritičarski rad kojim se prati evolucija žanra i bitno se pomjera granica narativnih mogućnosti. U francuskom XVII vijeku ustanovljuju se istorija romana, književna kritika i teorija. Među mnogim, danas zaboravljenim, imenima, nalaze se i veliki autoriteti tog doba, klasični duhovi kao Šaplen, Boalo, Di Plezir, ali i sami romanopisci Sorel, Madlena i Žorž de Skideri.

Traktat o porijeklu romana

Objavljen kao epistolarni predgovor romanu *Zaida* (1670) čiji je navodni autor Segre, a stvarni gospoda De Lafajet, *Traktat o porijeklu romana* opata Ijea najozbiljniji je poetički tekst o romanu u XVII vijeku. Kako se po naslovu može zaključiti, Ijeov naum je istorijski pregled razvoja romana, ali taj tekst od stotinjak stranica sadrži i teorijske stavove, pa uz Italijane Djiralda i Pinju čiji je rad Ijeu poznat, na koje se poziva i sa kojima polemíše, *Traktat* je prvi francuski tekst koji se bavi teorijom i istorijom romana dajući značajan doprinos počecima poetike žanra.

Pjer Danijel Ije (Pierre Daniel Huet, 1630-1721), erudita i poliglota, kasnije opat, ugledan član mondenskog društva i jedan od posljednjih humanista svoju učenost i reputaciju dao je ovom tekstu koji će postati nezaobilazan u izučavanju romana. Ije porijeklo romana ne vezuje „ni za Provansu, ni za Španiju“, već mu porijeklo pronalazi u najstarijoj antici, u egipatskoj civi-

lizaciji, a javlja se kasnije u arapskoj, persijskoj, indijskoj i sirijskoj. Najveći dio *Traktata* zapravo je ređanje i nabranje raznih romana iz raznih starih civilizacija koje prati hronološki, preko grčkih i rimskih, zatim preko starih francuskih romana do onih kasnije nastalih u Italiji i Španiji pa sve do auto-rovih savremenika.

Na početku teksta daje se definicija žanra: „Ono što zaista zovemo romanima jesu fikcije o ljubavnim avanturama, umjetnički napisane, u prozi, za zadovoljstvo i pouku čitalaca.“¹ Ije dalje razrađuje definiciju – upotrebljava termin fikcija da bi se roman razlikovao od istinitih priča; ljubav mora biti glavna tema romana; proza je pogodnija vremenu u kojem Ije živi, a umjetnički znači da roman podliježe izvjesnim pravilima bez kojih bi bila zbrkana gomila bez reda i bez ljepote. Pravila i pravilnost jesu kategorije važne i u hronološkom pregledu (šta jeste, a šta nije roman), a zasnovani su na navedenoj definiciji kojom *Traktat* počinje tako da će u toj hronološkoj enumeraciji mjesta naći i brojni nefikcionalni istorijski tekstovi i svete knjige.

Cilj romana je pouka, i Ije ponavlja čest moralistički stav XVII vijeka da se vrlina mora nagraditi, a porok kazniti. Svjestan da čitaoci ne vole čistu pouku, predlaže romanopiscima da ih prevare čarima zadovoljstva i da prijatnim i slikovitim primjerima ublaže strogost lekcije.

Ije govori i o romanima u stihu i o spjevovima (*poèmes épiques*) smatrajući da razlika u odnosu na roman nije samo u stihu, već postoje suštinske razlike, iako ima i sličnosti. Spjevovi imaju više čudesnog koje je uvijek vjerovatno, a romani imaju više vjerovatnog, mada ponekad imaju i čudesnog. Spjevovi su pravilniji, imaju manje *materije*, događaja i epizoda, roman ih ima mnogo više, budući da je manje uzvišen i manje slikovit. Najzad, *epske poeme* za temu imaju neku vojnu ili političku akciju, a ljubav se obrađuje samo slučajno, u romanu, kao što je naveo u definiciji, ljubav je glavna tema a slučajno to može biti politika ili rat.²

Kao mnogi njegovi savremenici, Ije poredi roman s epom ali ovoga puta, prvi put nakon konstituisanja srednjovjekovnog romana u odnosu na *chansons de geste*, imamo uočavanje distinktivnih karakteristika između te dvije vrste. No, Ije plaća danak vremenu u kojem živi pa ignoriše nastanak prvih francuskih romana i njihov čudesni svijet. Italijanski viteški spjevovi poznati u francuskom XVII vijeku i teorijski tekstovi o njima poznati su Ijeu pa će vezivanje čudesnog za ep a ne za roman biti posljedica tog italijanskog *mélange*-a romana i epa.

¹ Prevod definicije je iz knjige Jovana Popova, za ostalo je korišćen tekst *Traite de l'origine des romans*, Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1966.

² *Ibid*, str. 4-7

Osim što je razgraničio roman u odnosu na spjevove, Ije pravi razliku između istorije i romana, po ugledu na Aristotela, naravno. Zanimljivo, on pronalazi i u istorijskim tekstovima elemente lažnog, ali većina je istinita, dok u romanu istina postoji u nekim dijelovima, ali u najvećem dijelom su lažni. Romani čak mogu biti i potpuno lažni *en gros & en detail*. Ta *potpuna fikcija*, smatra Ije, prihvatljivija je u komičnim romanima čiji su akteri osrednje sudbine nego tamo gdje su akteri prinčevi i osvajači čije su pustolovine slavne i nezaboravne. Vjerovatnost, koja ne postoji uvijek u istoriji, suštinska je za roman, zaključuje Ije.³

Kao što je rečeno, najveći dio *Traktata* koji slijedi nakon definisanja i razgraničenja žanra u odnosu na spjev i istoriju, jeste istorijski slijed etapa romana u kojima definiše šta jeste a šta nije roman, a zatim pronalazi pravilnosti i nepravilnosti u odnosu na svoju definiciju. Najviše prostora dobiće grčki roman, a među njima posebno Heliodor, *Homer za roman*. Srednjovjekovni francuski, kako Ije kaže, *stari roman* spada u nepravilne, kao i *Amadisi*, „daleko od najvišeg stepena umjetnosti i elegancije“ koju će, prema opatu, Francuska kasnije dati romanu. Polemišući sa Điraldijem koji je mnoštvo zapleta smatrao italijanskim izumom, Ije smatra da su to prije Italijana izmislili Grci i stari Francuzi, a ovi posljednji su ih toliko umnožavali bez reda, bez veze i bez umjetnosti tako da su Italijani preuzevši od njih oblik romana, preuzeli i greške.⁴ Prezir prema srednjovjekovnoj književnosti, koja za opata nosi često kvalitet neznanja i varvarstva, ne sprečava ga da ipak uoči anteriornost *Tristana* i *Lanselota* u odnosu na španski i italijanski roman.

No, romane svog doba ipak smatra najboljim, najviše zbog učtivosti galantnog ponašanja koja dolazi iz velike slobode koju žene uživaju u Francuskoj. One su te koje postavljaju pravila, formalne zahtjeve koje muškarci slijedeći stvaraju pravu umjetnost. Značajnu ulogu Ije pripisuje „jedinstvenoj“ *Astreji*, koja je vratila pravilnost i učtivost u roman i koja je najvještije načinjeno i najpristojnije djelo koje se pojavilo u svom žanru pomračivši slavu grčkih, italijanskih i španskih romana.

U analizi pojedinačnih romana Ije dotiče probleme poetike romanesknog žanra. Pitanja su uglavnom izazivala pažnju i razmišljanja i prije njega – odnos istorijske i fiktionalne istine, kompozicija romana i jedinstvo radnje, vremenski raspored pripovijesti (početak *in medias res*, analepse pa vraćanje glavnom toku, mnoštvo prepreka koje vode ka razrješenju kojim roman završava što odgovara očekivanju čitalaca), pitanje stila, podražavanja modela, pitanje vjerovatnosti.

³ *Ibid.* str. 8-10

⁴ *Ibid.* p. 44

Ije na kraju daje vrlo zanimljive sudove o porijeklu romanu koji pronalazi u ljudskoj potrebi za pričom: „Ova sklonost pričama koja je zajednička svim ljudima ne dolazi ni razumski, ni podražavanjem, ni kao običaj: ona je ljudima prirodna“, pojašnjavajući nakon toga kakvo zadovoljstvo roman pruža čitaocu i kakva je korist od takvog dejstva. Pri tom, smatra da dva sasvim oprečna puta, neznanje i učenost, vode istom cilju – fikcijama, pričama i romanima. Otuda i najvarvarskiji narodi, kao i oni najcivilizovaniji vole romaneskne kreacije.

Mnogo zamjerki bi se moglo uputiti Ijeu, prije svega pokušaj uspostavljanja pravila gdje je nepravilan svaki roman koji, na primjer, ne počinje *in medias res*, neobičan je njegov izbor kanona u kome nedostaju značajni romani, naročito srednjeg vijeka; pri tom, *Traktat* često služi da pokaže autorovu erudiciju, a mogu se pronaći i brojne kontradiktornosti. Međutim, Ijeov *Traktat* jeste apologija romana, kada su ga mnogi napadali, kritikovali i ismijavali, odbrana čitanja i čitalačkog uživanja. Priznaje Ije da se dešava da romani hladne pobožnost, da podstiču neke neumjerene strasti, da kvare vladanje, ali zao duh se i bez toga lako u zlo upušta. Za njega su romani *tihi učitelji* koji uče da govorimo i da živimo.

Kao kritičar Ije za Servantesa ističe da je jedan od najljepših duhova koje je Španija stvorila, ističe ulogu žena u razvoju francuskog romana i posebno, na kraju, ističe prvo žensko autorstvo u dugom istorijskom nizu - Madlene de Skideri⁵.

Od objavljivanja, *Traktat o porijeklu romana* postaje referentan tekst. U narednom vijeku će Didroova *Enciklopedija* u odrednici *Roman* za istoriju žanra uputiti na Ijea, ali će enciklopedisti biti kritični prema opatovim kanoanima iz XVII vijeka (*Astreja*, gospođica de Skideri) kojima zamjeraju nevjerovatnost i opscenost. Njegova teorija o istočnjačkom porijeklu romana biće prihvaćena i imaće mnoge pristalice, sve do Bedijea.

Kamij Esmen (Esmein) zaključuje u *Poetici romana* da će se takav selektivan odnos prema tom tekstu zadržati i u XX vijeku. Ipak, Ijeov *Traktat* je, po njenom mišljenju, koncepcija koja je i estetička i etička, koja je između dviju estetika, barokne s jedne strane (epska kompozicija, odbacivanje linearne hronologije) i klasične s druge (jedinstvo radnje, odbacivanje ornamentalne deskripcije, srednji stil), ali da uprkos širini (istorijski, antropološki, filozofski aspekt) *Traktat* čini posebnu i potpunu poetiku romana.

⁵ Ranije autorke, kao Elizen de Kren, Ijeu su nepoznate.

Literatura

- Boilève-Guerlet, Annick. – *Le Genre romanesque : des théories de la Renaissance italienne aux réflexions du XVIIe siècle français*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1993.
- Huet, Pierre Daniel. – *Traité de l'origine des romans* (1670), Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1966
- *Poétique du roman*, Scudéry, Huet, *Du Plaisir et autres textes théoriques et critiques du XVIIe siècle sur le genre romanesque*, Edition établie et commentée par Camille Esmain, Paris, Honoré Champion éditeur, 2004
- Popov, Jovan. – *Klasicistička poetika romana*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2001.
- Žmegač, Viktor. – *Povijesna poetika romana*, (treće izdanje), Zagreb, Matica hrvatska, 2004.

Marjana ĐUKIĆ

TREATISE ON THE ORIGIN OF THE NOVEL BY ABBOT HUET

Treatise on the origin of the novel by abbot Huet is an important literary-historical text in creating a poetics of the novel. In the time of dominant classicism, heated debates were led about a non-classical genre, many questions were opened, numerous articles written, and the abbot's history finally gives well-deserved importance to the novel fiction. Th paper presents and sets out the main points of Huet's text.

Key words: *Huet, Novel, History, Rules*